

CEZA FELSEFESİ AÇISINDAN CEZA SORUMLULUĞU

Av. M. İhsan DARENDE

İnsan da diğer varlıklar gibi, tabiatın parçasıdır ve ona bağlıdır. Ancak insan, zekâsı ile “gelişme yasaları”nı kavrayarak, kendi amaçları doğrultusunda kullanma imkânına sahiptir. Bu imkân insanı, diğer canlılardan ayırmakta ve ona, tabiatı değiştirip dönüştürme gücü vermektedir. Bu yolla insan, tabiattan bağımsız olmasa da, özerkleşebilmektedir. İnsanın tabiat karşısında özerkleşmesi, onu değiştirip dönüştürme gücüne bağlıdır.

İnsanın özerkliği (tabiattan tamamen bağımsız olma imkânı bulunmadığından, “özgürlük” yerine “özerklik” kavramı kullanılmaktadır) tabiatı dönüştürme-değiştirme gücü ile doğru orantılıdır. Bu gücü en üst seviyede kullanmanın yolu ise diğer insanlarla işbölümü yapmak, elbirliği ile hareket etmektir. İşbölümü ne ölçüde üst seviyede kurulabiliyor ise gelişme o kadar üst seviyededir. Gelişme ne kadar üst seviyede ise üretim o kadar bol, refah o kadar yüksek, imkânlar o kadar geniştir.

Bu nedenle, toplumun gelişmişlik seviyesi, insan özerkliğinin sınırlarını belirlemektedir. Çünkü bireyler, mensubu oldukları toplumun gelişmişliği ve imkânları ölçüsünde hak ve özgürlüklere sahip olabileceklerdir.

Örneğin, bilim ve teknolojideki gelişmeye paralel olarak üretilen taşıma araçları, seyahat özgürlüğünün kullanılabilmesini kolaylaştırmaktadır. Teknolojik gelişmenin inşaat maliyetlerini düşürmesi, mesken edinme hakkının kullanılabilmesini mümkün kılmaktadır. Kısaca, üretim güçlerinin gelişmesi, insanlığın özerkliğinin gelişmesi için zorunludur.

Bu nedenle toplumsal zekâ (ortak akıl), toplumsal gelişme imkânlarını sürekli olarak açık tutmanın, bunu engelleyen her türlü faktörle mücadele etmenin araçlarını üretip yaratmakla görevlidir. Bu amaçla birçok kural koyar, bu kurallar vasıtasıyla, tüm toplumun uyum içinde yaşamasını, en üst seviyede işbölümünün gerçekleşmesini sağlamaya çalışır. Öyle ki, iş bölümü seviyesinin yükselebilmesi için, toplumlar birbirleriyle bütünleşmektedir. Bu bütünleşmenin kurallarını belirleyen de yine toplumsal zekâdır.

Ortak aklın geliştirdiği kurallar çeşit çeşittir. Bunların bir kısmı nezaket kuralıdır; bir kısmı ahlâk kuralıdır; diğer bir bölümü gelenek-görenektir. Ancak toplumsal uyum, barış, huzur ve gelişme için daha önemli olan kurallar, hukuk kurallarıdır. Hukuk kuralları da diğerleri gibi, toplumsal zekânın, toplumsal gelişmeyi devam ettirebilmek için oluşturduğu normlardır.

Toplumsal gelişme imkânlarını sürekli olarak açık tutabilmek için, bu gelişme ve uyumu engelleyen, yavaşlatan, durduran her türlü olgunun önlenmesi, önlenememişse, sonuçlarının bertaraf edilmesi zorunludur. İşte bu olgulardan en önemlileri, ceza hukukunun konusunu oluşturmaktadır. Bunlar o kadar önemli olgulardır ki, varlıkları toplumsal gelişme ve huzuru en ciddi şekilde etkilemektedir. Bu sebeple toplumsal zekâ, bu olgularla ve onların failleriyle özel olarak ilgilenmeyi gerekli bulmuştur:

Diğer hukuk kuralları da, bunlara aykırılık halleriyle ilgili yaptırımlar düzenlemektedir. Ancak bu olgulardan en önemlileri meydana geldiğinde, toplumun, faili karşısına alıp, onunla birebir ilgilenmesi zorunluluğu doğmaktadır. Çünkü bunlar, toplumsal

gelişme ve huzura en ciddi darbeyi vurabilecek olgulardır ve bu sebeple özel bir öneme sahiptir.

İşte ceza hukukunun nihai amacı, insanlığın azami özerkliğe-özgürlüğe kavuşabilmesi için, toplumsal gelişme imkânlarını sürekli olarak açık tutabilmektir. Bu nihai amaca ulaşmak için, toplumsal gelişmeyi engelleyecek önemdeki olguları tespit edip, bu olgulardan doğan olumsuzlukları ortadan kaldırmak da görevleri ve hedefleri arasındadır. Ancak asıl ve nihai amaç, her bir bireyin tanımlanmış hak ve özgürlükler alanının, toplumsal gelişme neticesinde olabildiğince genişlemesini sağlamaktır: Bir dış çemberin içinde iç içe birçok çember olduğunu ve bunların birbirine teğet bulunduğunu düşünelim. Dış çemberi ne kadar genişletirsek, içteki çemberlerin alanı da o ölçüde genişleyecektir. İşte, dıştaki çember toplumun gelişmişlik seviyesi, içteki çemberler ise bireylerin hak ve özgürlük alanlarıdır. Bu sebeple, iç çemberlerin genişlemesi, dış çemberin büyümesine bağlıdır. Diğer açıdan ise, dış çemberin genişlemesi, iç çemberleri genişletmek için araçtır. Burada anlatılmak istenen, **toplumun kendisinin değil, bireyin özgürlükler alanını genişletmek üzere, gelişme imkânlarının korunması gerektiğidir.** Çünkü insanı diğer varlıklardan farklı kılan, iş bölümü ile tabiatı dönüştürmesidir ve toplum bunun aracıdır. Bu sebeple, toplumu bireyden koruma amacıyla kurallar koymak, eşyanın tabiatına aykırıdır. Amaç bireyin özgürlüklerini genişletebilmektir ve bu amaca ulaşabilmek için, toplumsal gelişme imkânları açık tutulmalıdır. Oysa ceza hukukunun amacını, toplumsal savunma olarak açıklayan pozitivist görüş¹, toplumu, varlığının temel unsuru olan bireyden korumaya kalkışmaktadır. Böyle olunca da, bireyin varlığı bile kabul edilmemekte, onun tanımlanmış hak ve özgürlükler dairesine önem verilmemektedir. Bu durumda ise ceza hukuku, birey üzerinde baskı kurma aracı olarak kullanılmaktadır. Nitekim totaliter rejimlerin esas aldıkları felsefi görüş, pozitivist okulun görüşüdür. Diğer yandan, bireysel hak ve özgürlükler açısından, toplumsal barış ve huzurun zorunluluğu da asla göz ardı edilmemelidir. Eğer bireysel özgürlükler, toplumsal huzur ve barışın üzerinde tutulursa, bu kez de korunmak istenen özgürlüklerin alanının daralması kaçınılmazdır. Çünkü toplumsal huzur ve barışın korunamaması, gelişme imkânlarını sınırlı bırakacaktır. Bu durumda ise özgürlükler korunmak istendiği halde, toplumsal gelişme engellendiğinden, onun sınırlı kalmasına sebebiyet verilmiş olacaktır. Yani amaç, ulaşılması imkânsız hale gelecektir. Bu sebeple, her iki yöndeki aşırılıktan da kaçınarak, toplumun bireye karşı korunması değil; bireyin özgürlükler alanını geliştirmek üzere, toplumsal gelişme imkânlarının açık tutulması amaçlanmalıdır.

İşte bu nihai amaca ulaşabilmek için, ceza hukukunun kullanması gereken araçlar vardır. Bu araçlardan bazısı, dönem dönem, ikincil amaçlar olarak ortaya konmaktadır. Bu da doğaldır, çünkü toplumun somut gelişmişlik seviyesine ve bireylerin somut algılayış ve inanışlarına göre, toplumsal huzuru bozan olgular farklılık gösterebileceği gibi, bunu ortadan kaldırmak için kullanılan araçlar da farklılık taşıyabilecektir.

Bu nedenle **toplumun somut gelişmişlik seviyesine göre, ceza hukukundan, kamunun ceza verme hakkından beklenen amaçlar farklılıklar taşımıştır:** Bir dönem, cezanın bir tek amacının, adaleti sağlama olduğu düşünülmüştür². Ceza sorumluluğuna sahip birey mademki bu sorumluluğu ihlal ederek diğer bireylere zarar vermiştir; bu haksız davranışın kefareti, karşılığını ödemek, cezasını çekmek zorundadır. Bu anlayışta ceza, kefaret aracıdır ve içeriğinde, suç işleyen şahsa acı çektirmek de vardır. Bir dönem ise cezanın tek amacının, suç işlenmesini önleme olduğu düşünülmüştür³. Yaptığı eylemin karşılığında yaptırma uğrayacağından çekinen bireylerin, suç işlemekten kaçınacağı kabul edilmiştir. Daha sonra bu iki amaç birleştirilmiş, cezanın her iki amaca birden hizmet edecek bir araç olduğu varsayılmıştır.⁴ Bu arada pozitivist görüş, iradenin özgür olmadığı⁵

tezinden yola çıkarak, cezanın toplumsal savunma aracı olduğu, bu nedenle de içeriğinin, bu araca uygun olarak, tedavi, rehabilitasyon ya da tasfiye şeklinde düzenlenmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Kanımcıca, insan iradesi, ne pozitivist görüşün ileri sürdüğü gibi tamamen bağlı, ne de klasik görüşün iddia ettiği gibi tamamen özgürdür; insan, tabiatın parçasıdır ve ondan tamamen bağımsız olması mümkün değildir. Dolayısıyla, her insan davranışı, mutlaka bir çok faktörün etkisiyle şekillenmektedir. Bunda, insanın yetiştiği aile ortamı ve sosyal çevre, bundan etkilenecek oluşan bireysel inanç ve anlayışı, gördüğü eğitim ve öğretim, genetik ve fiziksel özellikleri, tüm bu sayılanlardan etkilenecek oluşan psikolojik durumu, o an için karşılaştığı diğer insanların davranışları gibi, bir çok faktör, farklı farklı oranlarda etkili olmaktadır.

Ancak tüm bu faktörler, her ne olursa olsun, her hangi bir dış uyaran alan insanın zihninde, birden fazla tepki seçeneği oluşmasına engel teşkil etmemektedir. Bazen bu seçeneklerin sayısı çok fazla, bazen ise çok daha azdır. Ancak her ne olursa olsun, hiçbir zaman bu seçenekler sonsuz değildir. Çünkü, belirtilen tüm etkenler, belli dış uyaranlar karşısında kalan insanın verebileceği tepki seçeneklerinin sınırlanmasına yol açar. Bu sebeple de irade özgürlüğünden söz etmek mümkün değildir. Diğer açıdan bakıldığında ise istisnai bazı durumların dışında bu seçenekler hiçbir zaman tümden ortadan kalkmamaktadır. Bu sebeple iradenin tamamen bağlı olduğunu iddia etmek de mümkün değildir. O halde **insan iradesi özerktir**. Bu sebeple de **bireysel ceza sorumluluğu mevcuttur ve bu sorumluluk, insanın içinde bulunduğu şartlara göre oluşabilecek seçenek sayısı ne kadar fazla ise o kadar ağır, ne kadar az ise o kadar hafiftir**. Seçeneklerin tümüyle ortadan kalktığı durumlarda ise ceza sorumluluğu yoktur.

Ceza sorumluluğu bu şekilde açıklanınca, ceza hukukunun, bu sorumluluğu doğuran, ağırlaştırıcı ve hafifletici olguları da inceleme alanı içine alması ve buna göre düzenlemeler yapması gerekmektedir. Örneğin insanın zihninde oluşabilecek seçenek sayısını sınırlandıran bir öfke ya da üzüntüye sebep olan davranışları, ceza sorumluluğunu azaltan sebepler olarak dikkate alınmalıdır. Keza bu seçenekleri tamamen ortadan kaldıracabilecek nitelikte genetik yada ruhi-fiziki sebepleri ayrıca dikkate alınmalı ve düzenlenmelidir. Bunun gibi ceza hukuku, bireyin, toplumun genel kabulüne aykırı inanç ve anlayışa sahip olmasının sebebinin teşkil eden çevresel koşulları da dikkate almak zorundadır. Örneğin, içinde yaşadığı kapalı çevrenin meşru saydığı ya da zorunlu kıldığı davranışlarda bulunan bireyin ceza sorumluluğu düzenlenirken, bunda toplumsal sorumluluğun da çok ağır olduğu dikkate alınarak, ceza içeriği bunu telafi edecek şekilde donatılmalıdır. Bu nedenle ceza, suçluya acı veren bir araç olmaktan çok, arızı davranışlarda bulunmuş bireyi, yeniden topluma kazandıran, rehabilite eden, eğitim noksanlığı varsa bunu tamamlayan, fiziki-psikolojik-genetik faktörler mevcut ise bunları gideren bir araç olarak düzenlenmelidir. Yargıç, bireyin ceza sorumluluğunu tespit ederken, önce eylemde hangi faktörün ne ölçüde etkili olduğunu belirlemelidir. Çünkü, bireyi bu davranışa iten, onun zihninde oluşan seçenekleri sınırlandıran etkenler her ne ise bunlarla ayrı ayrı ilgilenilmesi, bu etkenlerden bertaraf edilebileceklerin ayrı ayrı ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Gerçekten de, madem ki cezanın nihai amacı, toplumsal gelişme imkanlarını açık tutmaktır; bunun için, hem gelişmeyi etkileyecek olgular dikkatle tespit edilmeli, hem de bu olgular meydana geldiğinde, bunun sonucunda ortaya çıkan gerginlikler ortadan kaldırılmalıdır. Ancak bu da yeterli değildir. Bireyi bu davranışa iten sebepler belirlenerek, bunları ortadan kaldıracak önlemler alınmalı, böylece gelişme imkanı ve toplumsal barışın

sürekliliği sağlanmalıdır. Örneğin, yetiştiği dar çevrenin yaygın ve ortak akla aykırı inanışının, bireyin eyleminde ne ölçüde etkisi olduğu belirlenmeli, bu etkenin, diğer etkenlere oranı bulunmalı ve toplam cezanın bu orana tekabül eden kısmı, salt eğitimle, dar çevrenin yanlış eğilimlerinden oluşan izlerin silinmesi ile geçirilmelidir. Burada, cezanın bu bölümünün, kefarete çektirme amacıyla, acı verme içeriğiyle düzenlenmesi adil olmayacaktır. Çünkü toplum, diğer bir çok bireyine tanıdığı imkanı faile sunmadığı, eğitim imkanlarından yeterince yararlandırmadığı için, onun ortak akla aykırı eğilimler edinmesine, dar çevrenin geleneklerinden etkilenmesine engel olamamıştır. Bu yanlış eğilimlerin kefareti, sadece failin sırtına yüklenemez. Çünkü fail, hiç değilse içinde yaşadığı dar çevre açısından, hukuka aykırılık bilincine sahip değildir. Yani ortak akıl, failin yaşadığı dar çevrenin yanlış eğilimlerine engel olacak imkanları sunmadığı, faili de bu bağlamda eğitemediği için, onun bu yanlış eğilimin etkisinde kalmasına sebebiyet vermiştir. O halde cezanın bu etkene karşılık gelen bölümünün, kefarete değil; rehabilitasyon amacıyla düzenlenmesi gerekmektedir. O ana kadar faille birebir ilgilenememiş olan toplum, artık onun eğilimlerini de ayrıntılı olarak incelemek, o ana kadar sunmadığı eğitim imkanlarını, bundan sora özel olarak yaratmak zorundadır. Bu işi de cezanın bir bölümünü buna ayırarak yapmak mecburiyetindedir. Ancak burada, kişisel özgürlüğün de kaldırılması suretiyle verilecek eğitimden söz edilmemektedir. Çünkü cezaevinde verilen eğitim, kefarete amacıyla ve acı verme içeriğiyle ilgili olarak düzenlenmektedir. Burada rehabilitasyon ikinci plandadır. Oysa, cezanın toplumun sorumluluğuna karşılık gelen bölümünün, sadece (özgür) eğitime ayrılması gerekmektedir.

Gerçekten de, insan bir değerler sistemidir. Çevresindeki her şey, insan için bir değer ifade eder. İnsan için değere sahip olan, sadece madde değildir. Duygu ve düşünceler, yargılar, kurallar, madde üstü varlıklar da insan için belli bir değere sahiptir.

İnsan bu maddi ve madde dışı varlık ve olgulara değer atfederken, sürekli olarak etkileşim içinde olduğu yakın ve uzak çevresindeki verileri esas alır, bu verileri akıl süzgecinden geçirir, kimisini kabul eder, kimisini değiştirir, geliştirir. Ancak her durumda, çevresinde oluşan değerler sistemi ile sürekli bir etkileşim halindedir. İşte bu sebeptir ki, tüm davranışlar, insanın kabul ettiği değerlere göre şekillenir. Birisi için makul olan bir davranış, diğeri için kabul edilemez olabilir. Çünkü ikisinin değerler sistemi, farklı şekilde teşekkül etmiştir.

Üstelik ortak akıl, gelecek nesilleri yetiştirme görevini, öncelikle ailelere vermiştir. Oysa ailede başlayan eğitimin belli bir standardı yoktur; çocuk, ebeveynin gelişmişlik durumuna ve değerler sistemine göre ve onunla orantılı şekilde gelişir ve yetişir. Bu sebeple her bireyin değerler sistemi birbirinden çok farklıdır. Okul döneminde başlayan eğitim standardizasyonu, daha önce oluşmaya başlayan karakter eğilimini tümünden değişikliğe uğratamamaktadır. Çünkü aile içindeki yaşam, eğitimle birlikte devam etmekte, ailenin değerler sistemi, çok kez eğitim kurumunun sistemi ile çelişmektedir. Böyle olunca, her bir bireyin farklı anlayışlara, farklı değerlere, farklı davranış kalıplarına sahip olması kaçınılmazdır. İşte ortak aklın en önemli görevlerinden birisi de, bu çok farklı anlayışları ortak bir potada eritmek, subjektif değerlerden, objektif normları çıkartmak, bu normların, bireylerin subjektif değeriyle örtüşmesi için gereken çabayı harcamaktır.

Ortak aklın normuna uygun davranmayan birey, çok kez, eğitim standardizasyonunun sağlanamamış olmasından etkilenmektedir. Suç işleme eğilimi yüksek olan bireylerin çoğu, alt sosyal tabakalardan gelmektedir, bazıları hiç aile hayatı yaşamamıştır; eğitimin ilk aşamasındaki bu standardizasyon noksanlığı, toplumun sorumluluğundadır. Çünkü her birey, yeterli ve standart bir eğitimle, değerler sistemini değiştirebilir, ortak aklın

objektif değerlerine yatkın hale gelebilir. Çünkü değerler sistemi değişkendir. İşte toplum, eğitim görevini ifa edememiş olmanın sonucunu, sadece suç işleyen bireye acı çektirerek, onu yoksunluklara muhatap kılarak üzerinden atamaz. Bu sebeptendir ki, infaz ilişkisi içinde, cezadan çok rehabilitasyona önem verilmesi gerekmektedir.

Modern ceza hukukunda, eylemin tespitinden sonra, failin kişiliğinin araştırılması ve onun kişiliğine uygun yaptırımın ayrı bir yargılama ile sonradan belirlenmesi eğilimi mevcuttur. Bu eğilim, suçun sonuçlarını en uygun araçlarla bertaraf etmenin ve yeni suçlar işlenmesini engellemenin yollarını açık tutmaktadır. Keza, kısa süreli cezalara yerine uygulanabilecek güvenlik önlemleri, denetimli serbestlik tedbiri gibi müesseseler, yukarıda açıklanan amaca son derece uygundur. Ancak bu tedbirleri, sadece kısa süreli ceza gerektiren suçlar açısından değil, tam tersine, bilhassa daha ağır sorumluluk gerektiren eylemler açısından uygulamak, bunun için de, faili eyleme iten etkenleri çok net bir şekilde belirlemek gerekmektedir.

Bunun yanında, faili eylemde bulunmaya iten diğer faktörlerin de ağırlığı ayrı ayrı belirlenmeli ve cezanın içeriği tespit edilirken, her birinin izlerinin silinmesi için gereken tedbirler dikkate alınmalıdır. Örneğin, eyleme iten sebepler arasında, genetik ya da psikolojik etkenlerin payı da varsa, cezanın bunlara karşılık gelen bölümü, tedavi içeriğiyle düzenlenmeli ve burada da kişisel özgürlüğün sınırlandırılması (yani kefaretin sağlanması) amacı güdülmemelidir.

Keza haksız tahrik gibi bir olgu mevcut ise bu kez cezanın miktarında indirim yapılmalıdır. Yukarıda açıklanan yöntemde, eylemin yaptırımı olarak belirlenen tüm tedbirler, ceza adı altında anılmıştır. Burada asıl istenen, yaptırımın, toplumsal gelişme imkanlarının açık tutulması açısından öngörülen tedbirler olarak düzenlenmesidir. Adına ceza denmesi, toplumun somut gelişmişlik seviyesinde, suçtan doğrudan zarar gören bireylerin tatmin edilebilmesi ve bu amaçla da hiç değilse yaptırımın bir kısmının, acı verecek tarzda düzenlenmesi isteğinden kaynaklanmaktadır. Gelişmişlik seviyesi ilerlediğinde, belki de, kefaret amacı tamamen ortadan kalkacak ve acı verme içeriği tarihe gömülecektir. Ancak bu günkü gelişmişlik seviyesinde, kefaret amacından vazgeçmek mümkün değildir.

Özetle ceza yargıcı, ortak aklın tespit ettiği ağırlıkta davranış ihlalinde bulunan şahısla, yani bu eylemin failiyle, toplum adına özel olarak ilgilenmeli ve onun zihninde eylemden önce oluşan seçeneklerin neler olabileceğini tespit etmelidir. Bu seçeneklerin sayısını azaltan sebepler arasında, failin alanında kalıp da giderilmesi mümkün olanlar ayrı ayrı ve bütüne olan oranıyla birlikte belirlenmeli, yaptırımın bunların her birine karşılık gelen bölümü, sadece bu sebebin izalesi için uygun olan araçlarla donatılmalıdır. Failin alanı dışında kalan sebepler ise yaptırımın süresinin azaltılması amacıyla değerlendirilmelidir.

Bu görüşe göre, ceza hukukunun -ikincil- amacı, toplumsal gelişmişlik seviyesine göre sürekli olarak değişecektir. Değişen amaçlar doğrultusunda, gerek suçların tespiti, gerekse yaptırımın belirlenmesi açısından, sürekli bir devinim, gelişme olacaktır. Böylece ceza hukuku, statik, kalıplaşmış bir hukuk alanı olmaktan çıkarak, dinamik, toplumsal gelişmeyle birlikte ortaya çıkan ihtiyaçları, vakit geçirmeden cevaplandırabilen bir alan haline dönüşecektir. Üstelik ceza hukuku, toplumsal zekânın, toplumun önüne koyacağı hedefleri gerçekleştirmenin de aracı olacaktır. Bu bağlamda, toplumun somut gelişmişlik seviyesine göre belirlenen, somut ve ulaşılabilir hedefler dikkate alınarak, ceza hukukunun ikincil amaçları da değişecek, böylece hukuk, toplumu, gelişmiş geleceğe taşıyan köprü

olarak kullanılacaktır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, “hümanist doktrin”in ileri sürdüğü gibi⁶ soyut, anlaşılamayan ve uygulanamayan kavramlar yerine, somut, erişilebilir ve gerçekten yön verici hedefler dikkate alınacaktır. Böylece hukukun dinamikliği, toplumsal gelişmenin seviyesine göre yeni amaçlar edinerek sağlanacaktır.

Kısaca ceza hukukunun asli amacı, bireysel hak ve özgürlükler alanının en yüksek seviyeye ulaşmasının sağlanması için, toplumsal gelişme imkânlarının açık tutulmasıdır. Bu nihai amaca ulaşabilmek için, toplumun somut gelişmişlik seviyesine göre, kendisine ikincil amaçlar belirler. Bunlar, bir yandan mevcut gelişmişlik durumunun gerektirdiği ihtiyaçları, bir yandan da bu gelişmişlik durumuna göre belirlenebilen somut hedeflere ulaşmada ihtiyaç duyulan araçları karşılayacaktır. Böylece ceza hukuku, toplumsal gelişmeye göre sürekli olarak değişen, dinamik bir hukuk alanı olacaktır. Ceza sorumluluğu da bu ilkelere göre belirlenmeli ve iradenin özerk olduğu dikkate alınarak, eylem sırasında tam irade özgürlüğünü sınırlandıran sebeplere göre, yaptırımın süresi ve içeriği tespit edilmelidir. Suçun unsurları da bu temel görüşe göre açıklanmalıdır. Modern toplumlarda birey için tanımlanan hak ve özgürlüklerin azami seviyesi, ancak bu yolla sağlanabilir.

¹ Prof. Sulhi Dönmezer-Prof. Sahir Erman, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku Cilt 1, Sayfa 90

² Prof. Sulhi Dönmezer-Prof. Sahir Erman, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku Cilt 1, Sayfa 65

³ Prof. Sulhi Dönmezer- Prof. Sahir Erman, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku Cilt 1, Sayfa 63

⁴ Prof. Sulhi Dönmezer- Prof. Sahir Erman, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku Cilt 1, Sayfa 67

⁵ Prof. Sulhi Dönmezer- Prof. Sahir Erman, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku Cilt 1, Sayfa 86 vd.

⁶ Prof. Faruk Erem- Prof. Ahmet Danışman- Prof. Mehmet Emin Artuk, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 14. Baskı, Sayfa 37 vd.